

Prof. zw. dr hab. Jerzy Przybylski
81-223 Gdynia
Ul. Komandorska 1A/A m.3

Ocena
pracy doktorskiej mgr. Marka Wawrzynkowskiego
pt. „Relacje Wojska Polskiego z ludnością cywilną na terenie
Dowództwa Okręgu Korpusu nr VIII w latach 1921 - 1939”
przygotowanej pod kierownictwem naukowym prof. dr. hab.
Mieczysława Nurka.

1. Temat rozprawy, konstrukcja, podstawa źródłowa.

Wśród prac naukowych i popularnonaukowych poświęconych najnowszym dziejom Polski sprawy dotyczące relacji zachodzących pomiędzy wojskiem, a administracją państwową oraz Policją Państwową i społeczeństwem należą nadal do rzadkości, lub były poruszane jedynie na marginesie tematu głównego. Dobrze więc się stało, że mgr Marek Wawrzynkowski podjął się opracowania tego problemu, może zbyt mało efektywnego, ale potrzebnego dla zrozumienia zasad funkcjonowania relacji pomiędzy wojskiem, a administracją państwową i samorządową oraz organizacjami cywilnymi w latach II Rzeczypospolitej. Uczynił to na przykładzie VIII Okręgu Korpusu WP funkcjonującego na Pomorzu i Kujawach w latach 1921 - 1939. Obszar funkcjonowania Okręgu prezentują mapy nr 1 i 2 zamieszczone na stronach 15. i 18. dysertacji.

Na wybór tematu rozprawy, który nie budzi zastrzeżeń (zastrzeżenia dotyczą tylko formy jego zapisu) wpłynęła niewątpliwie docieklivość jej autora dotycząca szukania odpowiedzi na pytanie jak funkcjonuje wojsko w warunkach pokojowych w miejscu stałej jego dyslokacji. Jak układają się relacje między dowództwami jednostek i sztabów, a administracją państwową oraz relacje żołnierzy w odniesieniu do mieszkańców w poszczególnych garnizonach.

Rozprawa ma charakter historyczno-wojskowy. Jej temat jest wielo wymiarowy, obejmuje bowiem szerokie spektrum kontaktów wojska z ludnością cywilną zarówno w aspekcie pozytywnym jak i negatywnym. O pierwszym pisano dotąd dużo, o drugim niekiedy wstydliwym dla obydwu stron rządziej i głównie w meldunkach Żandarmerii Wojskowej i Policji Państwowej, a tylko niekiedy również na łamach prasy. Czyniono to w sposób ogólny i wybiórczo.

Autor rozprawy mając na względzie powyższą sytuację podjął się wypełnić tą lukę badawczą. Wykonując to zadanie doktorant znacznie rozszerzył, a w niektórych partiach uzupełnił dotychczasowy ogólny dorobek naukowy takich autorów jak Piotr Stawecki, Janusz Odziemkowski, Waldemar Rezmer, Lech Wyszczelski i Witold Jarno.

W odniesieniu do DOK VIII. jego badania posiadają charakter nowatorski. Konstrukcja pracy jest przejrzysta. Recenzowana dysertacja składa się ze wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych i zakończenia oraz wykazy skrótów, bibliografii i czterech załączników. Obejmuje ona 317 stron tekstu (wstęp - 18s., rozdział I - 91s., rozdział II - 69s., rozdział III - 27s., rozdział IV - 108s., zakończenie - 5s.) zasadniczego i treści zawartych w przypisach.

Autor dysertacji każdą swoją tezę i ocenę dokumentuje znaczną liczbą przypisów (od 20 we wstępie, 128 w rozdziale pierwszym, 82 w drugim, 37 w trzecim i 150 w czwartym. Łącznie jest to 417 przypisów). Przypisy pisane drobnym drukiem zajmują 104 strony tekstu. Stąd też własne rozważania autora dysertacji obejmujące opis zdarzeń i wynikające z tego tezy i wnioski zajmują tylko 218 s. tekstu.

Swoją dysertację i prezentowane w niej wnioski i opinie mgr Wawrzyrkowski przygotował i formułował w oparciu o liczne źródła archiwalne i bogatą literaturę przedmiotu. Bibliografia prezentowana w dysertacji obejmuje 51 zespołów akt archiwalnych przechowywanych w: Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie, Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, Archiwum Państwowym w Gdańsku, Archiwum Państwowym w Poznaniu, Archiwum Państwowym w Toruniu, Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, Oddziały w Inowrocławiu i Włocławku. Ponad to autor dysertacji wykorzystał do jej opracowania pięć opublikowanych zbiorów dokumentów źródłowych; 10 pamiętników, wspomnień i relacji oraz podręczników; a także 150 opracowań opublikowanych w formie książek i artykułów, a także trzy roczniki gazet: „Gazeta Grudziądzka”, „Goniec Nadwiślański” i „Słowo Pomorskie”. Wymieniona dokumentacja naukowa w sposób wystarczający uwierzytelnia przedstawione w treści dysertacji zapisy i wysnuwane na tej podstawie wnioski autora.

Wykorzystanie tak bogatych źródeł i publikacji było zróżnicowane. Znaczną ich część autor przywoływał w przypisach jedynie dla potwierdzenia, że je zna lub, że one istnieją. Zdarzają się przypisy, w których dla potwierdzenia wiarygodności zawartego w 10. wierszach tekstu, autor przywołuje aż 11. podobnych dokumentów archiwalnych (patrz s.169, przyp.210) podobny przykład znajduje się na s.207 przyp.257.

Przedstawioną do oceny dysertację doktorant napisał głównie w oparciu o dokumenty archiwalne, co istotnie podnosi jej wartość naukową.

2. Uwagi szczegółowe dotyczące poszczególnych rozdziałów.

Praca magistra Marka Wawrzyrkowskiego jak już zaznaczono w części pierwszej składa się ze wstępu, czterech rozdziałów i zakończenia.

We wstępie obejmującym 17 stron tekstu, 20 przypisów i 2 mapy doktorant przedstawił stan badań nad obranym tematem oraz trudności związane z ich przebiegiem z powodu zamknięcia na 4 lata Centralnego Archiwum Wojskowego. Omówił bazę źródłową oraz układ swojej rozprawy. Podkreślił przy tym, że jej układ rzeczowo-chronologiczny pomógł mu dokładnie zbadać i pokazać jak na przestrzeni lat rozwijały się poszczególne relacje w stosunkach wojska z administracją państwową. Do przedstawionego powyżej wstępu nie znoszę istotnych uwag.

W rozdziale pierwszym pt.: **Relacje o charakterze administracyjno-gospodarczym**, podzielonym na 5. podrozdziałów obejmujących 91s. tekstu i 128 bardzo rozbudowanych przypisów doktorant głównie na podstawie materiałów archiwalnych (obejmujących rozkazy i zarządzenia Dowództwa Okręgu Korpusu VIII oraz pisma urzędowe wojska i instytucji cywilnych, a także Straży Granicznej i Policji Państwowej) przedstawił przepływ informacji dotyczących osłony granicy państwowej, funkcjonowania infrastruktury publicznej i wojskowej na obszarach Okręgu. Omówił wzajemne zależności dotyczące transportu i komunikacji oraz zakwaterowania wojska w koszarach i w czasie ćwiczeń, w których wykorzystywano obiekty cywilne. Rozdział ten posiada wyraźnie charakter opisowy i stanowi wprowadzenie do kolejnych trzech rozdziałów. Żałować należy, że autor nie posłużył się w swojej prezentacji powyższych problemów mapami obrazującymi rozmieszczenie wojsk okręgu oraz tabelami ukazującymi liczbę osób (żołnierzy, oficerów, podoficerów, pracowników wojska i członków rodzin) znajdujących się wówczas na obszarach Pomorza i Kujaw. Ze względu na pobieżną korektę tekstu w narracji autora znalazło się kilka lapsusów językowych. Dotyczą one między innymi akapitów: drugiego na s.96, przed przypisem 125 i pierwszego na s.108.

W rozdziale drugim pt.: **Relacje o charakterze społeczno-politycznym**, obejmującym 69 s. tekstu i 82 przypisy, podzielonym na 2 podrozdziały, doktorant przedstawił w formie opisowo-analitycznej w wystarczającym zakresie relacje zachodzące pomiędzy wojskiem Okręgu, a administracją państwową w odniesieniu do organizacji i prowadzenia wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży i rezerwistów. W drugiej części rozdziału doktorant omówił różne formy współpracy wojska z funkcjonującymi na terenie DOK nr VIII organizacjami społecznymi i wyznaniowymi oraz mniejszościami narodowymi (Niemcy, Żydzi, Kaszubi). Przedstawił też, szeroki zakres angażowani się wojska w pomoc dla ludności Pomorza i Kujaw oraz działających tam organizacji charytatywnych. Wojsko uczestniczyło w likwidacji pożarów i skutków powodzi, ale także w żniwach i innych pracach rolnych. Sporadycznie angażowano wojsko również do likwidacji manifestacji antyrządowych lub strajków, w tym wypadku przygotowywano część żołnierzy (fachowców) do zastępowania w fabrykach państwowych strajkujących w nich robotników. W zdecydowanej większości rozdział ten został opracowany poprawnie pod względem merytorycznym. Pozytywne wrażenia, jakie towarzyszą lekturze tego rozdziału ulegają osłabieniu z powodu kilku powtórzeń tekstu np.: s. 135 i 143, oraz s.180 i 186. Znajduje się w nim również kilka niezręczności stylistycznych (patrz akapit drugi na s.122 i s.125 - zdanie dotyczące szkoły podchorążych oraz akapit pierwszy na s.127, a także pierwsze zdanie na s.131, pierwszy akapit na s.134 przed przypisem 168). W tekście brakuje też obrazowego (w formie schematu) przedstawienia działających i współpracujących z wojskiem organizacji społecznych i paramilitarnych. Spotyka się też kilka niepoprawionych literówek (dotyczy to kropek przy zapisach pułków np. 16p.uł. powinno być 16 pł., a zamiast 61 p.p., powinno być 61pp. Na stronie 186 Autor rozpoczyna zdania od „DOK nr VIII”, a powinno być „Dowództwo VIII Okręgu Korpusu w Toruniu”.

W rozdziale trzecim pt.: **Handel i usługi w relacjach cywilno-wojskowych n a terenie DOK nr VIII** obejmującym 27 s. narracji autora i 34 przypisy - podzielonym na dwa podrozdziały

doktorant przedstawił w oparciu o dokumenty archiwalne (rozkazy dowódców jednostek, sprawozdania poszczególnych służb, meldunki Policji i Żandarmerii oraz Wojskowych Służb Informacyjnych, a także cywilnych wydziałów przemysłu i handlu) przedstawił pozytywne i negatywne zjawiska zachodzące w relacjach wojska i cywilnych przedsiębiorców oraz indywidualnych rolników i rzemieślników. Wojsko w relacjach tych reprezentowały głównie takie instytucja jak: Zarządy Forteczne, Szefostwa Inżynierii, Komendy Poligonów, kwatermistrzostwa jednostek wojskowych, lekarze, weterynarze (w tym wypadku również i cywilni). Stronę cywilną reprezentowały Wydziały Przemysłu i Handlu, właściciele zakładów produkujących sprzęt i żywność przydatną dla wojska, rzemieślnicy (stolarze, krawcy, szewcy, rymarze), hodowcy koni oraz ogrodnicy i sadownicy. Relacjom tym wnikliwie przyglądały się: Referaty Informacyjne Garnizonów, Żandarmeria Wojskowa i Policja Państwowa, używając do tego zadania znacznie rozbudowane własne sieci informatorów w tym także dobrze wynagradzanych. Rozdział ten w całości można uznać za innowacyjny, bowiem dotychczas problemy w nim prezentowane były omawiane tylko sporadycznie przez autorów prac dotyczących działalności Żandarmerii Wojskowej i Wojskowych Służb Informacyjnych oraz Policji Państwowej. Wojsko chętnie, oczywiście za stosowne opłaty wydierzało swoje tereny na poligonach i placach ćwiczeń oraz schrony, a także część obiektów fortecznych i dróg. Stwarzało to możliwości do korupcji, z którą wymienione wyżej służby prowadziły zdecydowaną walkę. Pozytywne wrażenia towarzyszące lekturze tego rozdziału osłabia kilka zbyt teoretycznych rozważań oraz mała liczba konkretnych, pozytywnych i negatywnych przykładów obrazujących zachodzące w tym względzie relacje. Przytoczone przykłady są zbyt ogólne (patrz s. 192 - przypisy 237, 238.; s.194 przyp. 243.; s.197 akapit 2, s.205 przyp.253.)

Rozdział IV pt.: **Stan bezpieczeństwa publicznego w Dowództwie Okręgu Korpusu nr VIII, a przestępstwa i wykroczenia powiązane z Wojskiem Polskim**, obejmujący 108 stron narracji i 150 przypisów został podzielony na cztery podrozdziały. Doktorant wnikliwie, głównie w oparciu o dokumenty archiwalne Centralnego Archiwum Wojskowego (rozkazy, sprawozdania, meldunki, informacje itp.) omówił kolejno: wykroczenia i nieszczęśliwe wypadki żołnierzy VIII Korpusu, popełnione przez nich przestępstwa przeciwko mieniu i zdrowiu oraz wykroczenia i przestępstwa powiązane z obyczajowością i bezpieczeństwem Okręgu. Wykorzystał przy tym również dokumenty zgromadzone w Archiwach Państwowych, a także prasę z omawianego okresu.

Uważam, że tytuł rozdziału jest zbyt anachroniczny. Powinien być bardziej przejrzysty. Proponuję przy drukowaniu tej pracy zmienić go na: Stan bezpieczeństwa wewnętrznego i morale personelu VIII Okręgu i ich wpływ na relacje ze społeczeństwem lub: Morale i dyscyplina personelu VIII DOK, oraz ich wpływ na relacje ze społeczeństwem i władzami cywilnymi Pomorza i Kujaw.

W rozdziale tym, zawierającym bardzo istotne dla oceny morale wojska II Rzeczypospolitej dobrze udokumentowane wiadomości brakuje mi bardziej obrazowych elementów zapisów (tabele, wykresy itp.) wówczas narracja autora dysertacji byłaby bardziej czytelna. Tym bardziej, że całość rozdziału posiada istotne znaczenie poznawcze dla historyków zajmujących się problematyką

wojskową. Badania mgr Marka Wawrzynkowskiego, tą wiedzę poszerzają i kumulują, a tym samym wnoszą do historiografii wojskowej wiele nowatorskich elementów. Rozdział IV nieznacznie tylko poszerzony i bardziej czytelnie zapisany, mógłby być oddzielną dysertacją. W prezentowanym tekście, obok pokazanych wyżej pozytywnych faktów spotyka się kilka nie całkiem trafnych zapisów. Przytoczę tylko dwa: s. 217 akapit 2 „Bywały wykroczenia o bardzo ważkich konsekwencjach, ale które, rzadko miały status poważnych przestępstw” i s. 228 akapit I „Okazywało się czasami, że nie sam przemarsz stawał się problemem np. śpiew żołnierzy, który nie zawsze był cenzuralnie”. W treści swojej narracji autor na s. 225 - przypis 284 odwołuje się do prasy, ale nie potwierdza tego w zapisie przypisu. Przytoczone wyżej zapisy świadczą, że autor narracji nie dokonał szczegółowej korekty swojego tekstu.

Zakończenie pracy obejmuje 5. Stron tekstu i zawiera istotne wnioski wynikające z całej narracji doktoranta. Problemy prezentowane w tych wnioskach są przemyślane i nie budzą istotnych zastrzeżeń. Pewne uwagi mogą wynikać tylko ze sposobu ich zapisu. Nie zmieniają one pozytywnej wartości całej treści zakończenia.

3. Uwagi ogólne.

1. Oceniana dysertacja magistra Marka Wawrzynkowskiego odpowiada w moim przekonaniu kryteriom i wymogom prac doktorskich, z następujących względów: stanowi oryginalny wkład autora w zebranie w jedną zwięzłą przedstawioną całość wiedzy dotyczącej relacji zachodzących pomiędzy instytucjami wojska, a administracją państwową i społeczeństwem mieszkającym na obszarach VIII Okręgu - Korpusu WP. Główną zaletą recenzowanej rozprawy jest jej bogata faktografia. Autor przedstawił w niej wszystkie podstawowe dziedziny działalności wojska na obszarach VIII Okręgu oraz jego relacje z administracją i ludnością. Uczynił to w sposób obiektywny na podstawie dobrze dobranych informacji szczegółowych prezentowanych w większości po raz pierwszy i z dużą skrupulatnością.

2. Podkreślić należy, że temat, którego treścią jest oceniana praca, jest właściwy i potrzebny zarówno współczesnemu wojsku jak i administracji państwowej, które z naturalnych względów powinny wykorzystywać walory obronne i infrastrukturę obszaru, o którym pisze autor dysertacji do organizowanej obecnie obrony terytorialnej kraju. Wiadomo, bowiem, że bez dobrych wzajemnych relacji wojska z administracją i ludności zadania tego nie można dobrze wykonać.

3. Przedstawione przez autora szczegóły dotyczące relacji zachodzących pomiędzy wojskiem, a administracją i ludnością na obszarach Okręgu (przepływ informacji w codziennych kontaktach, osłona granicy, rozwój i funkcjonowanie infrastruktury - plany jej rozbudowy, organizacja poboru i szkolenia obronnego, komunikacja, likwidacja spustoszeń powstałych w wyniku pożarów i powodzi, lecznictwo, przestępstwa przeciwko mieniu i obowiązującym przepisom itd.) wzbogacają w znacznym stopniu historię wojskowości oraz znajdują z pewnością (po wydaniu pracy w formie książki) szerokie zainteresowanie wśród czytelników. Podkreślić należy dużą przydatność ustaleń autora dysertacji w dalszych badaniach nad dziejami Pomorza i Kujaw w okresie międzywojennym.

4. Pod względem merytorycznym recenzowana dysertacja, mimo pewnych usterek, (o czym powiedziano szerzej, przy omawianiu jej poszczególnych rozdziałów) została wykonana poprawnie. Jej zaletą jest także to, że przedstawione w niej oceny i wnioski są - jak już podkreślano - solidnie źródłowo uzasadnione. Konstrukcja rozprawy jest przejrzysta. Uwagi dotyczą tylko form zapisu, zarówno spisu treści jak i poszczególnych jej rozdziałów.

5. Na tle zasygnalizowanych powyżej pozytywnych ocen dotyczących recenzowanej dysertacji pewien niedosyt budzi brak w niej, a zwłaszcza w rozdziałach I, II, i IV schematów organizacyjnych dowództwa VIII Okręgu Korpusu i podległych mu jednostek oraz mapy obrazującej rozmieszczenie tych jednostek na obszarach okręgu. Brakuje też tabel obrazujących pomoc wojska dla ludności Okręgu, a także zaangażowanie administracji państwowej w spieranie poszczególnych jednostek państwowych w bazę mieszkaniową.

4. Wniosek końcowy.

Oceniając całość rozprawy stwierdzam, że fakty w niej przedstawione są zgodne z ogólną wiedzą dotyczącą omawianej w niej problematyki i spisem jej treści. W znacznej części rozprawa jest zwarta i poprawna edytorsko. W całości właściwie przedstawia rozpatrywaną w niej problematykę. Mając to na względzie należy uznać, że podstawowe cele badawcze autora dysertacji zostały spełnione. W sumie nie zależnie od uwag krytycznych (niekiedy dyskusyjnych) pragnę podkreślić pozytywne pod względem poznawczym walory dysertacji magistra Marka Wawrzyńkowskiego. Stwierdzam, że wykonane przez niego opracowanie przyczyniło się do pogłębienia teoretycznych i praktycznych aspektów badawczych dotyczących historii obronności Polski. Szczególnie dotyczy to funkcjonowania administracji wojskowej w warunkach pokojowych oraz jej relacji z administracją terenową oraz organizacjami społecznymi i mieszkańcami garnizonów wojskowych. Dotyczy to również relacji wojska z policją i strażą graniczną. Praca ta stanowić będzie niewątpliwie wkład jej autora w rozwój dalszych badań dotyczących tej problematyki w odniesieniu do wojska i społeczeństwa naszego państwa po II wojnie światowej.

W świetle powyższego stwierdzam, że praca magistra Marka Wawrzyńkowskiego spełnia podstawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65. Poz. 595, z póź. Zm.) i wnoszę o dopuszczenie go do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Gdynia, dn. 8. listopada 2016r.

Prof. dr hab. Jerzy Przybylski
ul. Komandorska 1A/A m.3
81-223 Gdynia
kom.: 607 110 050
tel.: 058 620 94 93